

UPPSATS

Religion som feministisk strategi

En studie av Elin Wägners *Väckarklocka*

Linnea Jensdotter

Religionshistoria II

Höstterminen 2011

Religionshistoriska avdelningen

Stockholms Universitet

Innehåll

INLEDNING	2
Syfte och frågeställning.....	2
METOD	3
Material och källkritik	3
Forskningsläge	3
Disposition	3
TEORI.....	4
UNDERSÖKNING.....	7
Elin Wägner	7
Elin Wägner och Gud	7
Kväkarna	9
Väckarklocka	9
Matriarkatet	10
Patriarkatet.....	10
Kvinnan	11
Gud och människan	11
En utopi.....	13
Religion som strategi.....	14
Tactical – parallell utmaning och underordning	15
Counter-cultural – en ny ordning bortom systemet.....	15
Elin Wägners strategival	15
Ett betydande arv	15
En utopisk målsättning	17
Sammanfattning.....	18
Litteratur	19

INLEDNING

Kvinnors religiösa engagemang har ofta framställts som något motsägelsefullt, som en frivillig underordning av ett förtryckande system. Det är en bild som kräver problematisering (Keinänen 2000:120f). Religion kan förstärka ett förtryck, men det kan också erbjuda motstånd mot det (Woodhead 2007:569).

Hur religion kan användas som motståndsredskap blir tydligt hos Elin Wägner. Hon kom under sitt liv att gå från en traditionellt historiskt förankrad kvinnokamp till att bli en radikal förespråkare för ett systemomskapande. Det gör henne till en intressant länk mellan olika feministiska strategier som alla använt religionen i sin kamp. Med fokus på 1900-talet kan Elin Wägner ställas som en symbol för en utveckling från det gamla mot något nytt.

Idag går nya religiösa rörelser med radikalt feministiska budskap i bräschen för utformandet av utmanande strategier. De är kreativa i sina motståndstrategier och knyter samtidigt an till historiska strategier (King 1995:16). För anhängarna ger religionen svar på upplevda behov och skapar utrymme för självförverkligande. Samtidigt frigör den medlemmarna från en upplevd mansdominans (Woodhead 2008:156ff). Parallellerna till historien är tydliga. Uttryck skiljer sig delvis åt, men syftet kan sägas vara detsamma; att knyta fast det kvinnliga i ett heligt maktfält och därmed stärka individer och kollektiv. Med andra ord – skapa avbrott i den patriarkalt bestämda ordningen av tillgång till det heliga (Woodhead 2008:156ff). Den kvinnliga emancipationsrörelsen och dess krav på fullvärdigt medborgarskap skapade en av de mer livliga debatterna under 1800- och det tidiga 1900-talet (Warne 2000:150). I denna var religionen ett ofta använt verktyg, både av enskilda aktörer och större sammanslutningar (Bryson 2003:14ff).

Fredrika Bremer är ett exempel på det. I Bremers feministiska manifest *Hertha* från 1856 argumenterar hon för behovet av kvinnors frigörelse utifrån religiösa utgångspunkter (Manns 2005:142ff). Bremer hänvisar den kvinnliga emancipationen till Guds plan med världen. Att inte utnyttja kvinnors kraft och godhet är inget annat än ett slöseri och förhindrar samtidigt genomförandet av den Gudomliga planen. I himlen är man och kvinna lika och bör så vara även på jorden (ibid 134ff).

Ett annat exempel är den amerikanska kvinnorrättskämpen Elizabeth Cady Stanton. Hon såg sin tids religion som en indoktrinerad institution för orättvisa. All form av organiserad religion är fientlig mot kvinnan då den uteslutande är patriarkalt bestämd. Genom *The Women's Bible* argumenterar Stanton för att männen har manipulerat religionen i syfte att legitimera sin egen makt och motvisar samtidigt tanken om en gudomligt inrättad kvinnlig underordning (Bryson 2003:37). Bremer och Stanton är inte ensamma i sin kritik.

Syfte och frågeställning

Att framställa religionen som ensidigt förstryckande mot kvinnor ger konsekvenser. Kvinnor berövas positionen som ett självständigt religiöst subjekt och reviderats till enbart objekt, ständigt i relativt förhållande till det manliga subjektet (Keinänen 2000:120ff). Syftet med min uppsats är att, med utgångspunkt i faktorerna religion, genus och makt samt olika sätt att resonera kring deras interaktion med varandra, studera följande frågeställning:

- *Kan religion ses som en feministisk strategi och hur är Väckarklocka ett uttryck för detta?*

METOD

Genom att se kvinnor som religiösa aktörer med självständiga subjektspositioner kan religionsforskningen synliggöra maktens påverkan på religionen och dess utövare (Keinänen 2000:144f). För att studera hur makt påverkar människors förståelse av den egna identiteten och världen omkring kan det vara fruktsamt att studera narrativ (Robertsson 2005:225). Min studie av relationen mellan religion, genus och makt är metodmässigt ingen renodlad narrativ analys, men tenderar att ligga den nära. Genom att studera Wagners tal – hennes narrativ – om religion som medel för frigörelse blottar jag förhållandet mellan de nämnda faktorerna. Därigenom synliggörs viktiga komponenter i de studerade texterna och hur dessa kommunicerar med varandra och med läsaren (ibid 236f).

Förhållandet mellan teori och metod i enlighet med den *common sense*-modell som Cavallin förespråkar ger en teori som avgränsar, betecknar och beskriver det religiösa medan metoden blir sättet att nå dit (Cavallin 2006:15f). Jag har använt mig av en rad teoretiska begrepp för att studera religionen som en feministisk strategi. I samtliga av dessa är maktperspektivet centralt, vilket bidrar till skapandet av de subjektspositioner som kvinnor har tillgång till. Utifrån biografiskt material samt självbiografiska brev kommer jag, med utgångspunkt i idéskriften *Väckarklocka*, studera om och hur de religiösa föreställningar som framträder hos Elin Wägner kan skrivas in de traditioner av religiösa strategier som använts av feministiska aktörer.

Material och källkritik

Elin Wägner har gett upphov till en omfattande textproduktion av såväl skönlitteratur, journalistiska texter som rena politiska skrifter. Jag har valt att begränsa mina studier genom att ställa den idéburna skriften *Väckarklocka* i fokus i analysen. Som komplement används delar av Elin Wagners brevväxling med Emilia Fogelklou, samt biografiskt material skrivet av andra.

I både biografiska som självbiografiska texter ställs individens (den religiösa aktörens) upplevelser i centrum, vilket placerar religionen som en del av människans verklighet. Det som skiljer texttyperna är att den biografiska har ett utifrånperspektiv medan den självbiografiska texten ger ett unikt inifrånperspektiv (Mikaelsson 2006:106ff). Materialets delade perspektiv ger studien ett ökat djup. Biografiska och självbiografiska texter är alltid påverkade av den kontext i vilken den är skriven samt det oklara förhållandet mellan fakta och fiktion (ibid 109ff). Detta har jag burit med mig under arbetet.

Forskningsläge

Mycket har skrivits om Elin Wägner, dock inte ur ett religionsvetenskapligt perspektiv. Merparten av de texter som behandlar Elin Wägner rör framförallt hennes författarskap och återfinns inom litteraturvetenskaplig forskningsdisciplin.

Disposition

Studiens teoretiska resonemang presenteras i ett separat teoriavsnitt. Det följs av en presentation av Elin Wagners liv och förhållande till Gud och religion, en bakgrund vilken syftar till att underlätta analysen. Därefter kommer en genomgång av idéskriften *Väckarklocka*, en kort presentation samt identifiering av olika teman. Dessa anser jag avgörande för att förstå om/hur religionen kan ses som en feministisk strategi hos Elin Wägner. I analysdelen kopplar jag samman de teoretiska begreppen med *Väckarklocka*. Slutligen avslutas uppsatsen med en kort sammanfattning.

TEORI

Att kvinnor är mer religiösa än män lyfts fram som paradoxalt, då många religioner är patriarkala i såväl teori som praktik. För att resonera kring detta lyfter Elizabeth Weiss Ozorak fram Carol Gilligans studier, där män och kvinnors upplevelser av religion och Gud beskrivs som tydligt skilda. Kvinnor betonar den personliga relationen till en kärleksfull Gud och lyfter fram den religiösa gemenskapen med andra, medan mäns fokus ligger på en maktfull och dömande Gud och på den egna religiösa prestationen. Detta ger två olika vägar, *voice of relationship* och *voice of individuation*. Vägvalet påverkar hur män och kvinnor utvecklar olika syn på moral och anammar olika gudsbilder (Ozorak 1996:17ff).

Ozoraks teorier kan enligt Keinänen förstås utifrån individens olika subjektpositioner, vilket förstärker förståelsen av kvinnors självständiga val. I adapterande av religionen väljer kvinnor samtidigt strategier som fyller olika funktioner i deras religiösa liv. Kvinnor deltar därigenom i patriarkala religioner i egenskap av självständiga subjekt och inte som marginaliserade objekt (Keinänen 2000:144). Enligt Ozorak har kvinnor olika val, vilka beror på hur de reagerar på maktojämlikheter kopplade till genus inom den aktuella religionen. Dessa val påverkar kvinnors förhållande till religionen. I sin slutsats menar Ozorak att kvinnors deltagande i patriarkala religioner kan förstås genom att se till kvinnors behållning av religiösa engagemang knutet till den mer relationsbetonade gudsbilden och orienteringen kring det gemensamma religiösa livet. De som väljer att stanna kvar i sitt religiösa engagemang upplever tillgång till makt genom sin relation till Gud den religiösa gemenskapen (Ozorak 1996:26f).

I likhet med Ozorak menar Erica Appelros att makt från ett feministiskt perspektiv bör studeras som ett bredare fenomen och inte begränsas till den traditionellt manligt kodade makten i betydelse tillgång till kontroll och bestämmande. Makt att förändra sig själv och andra härstammar ofta från den makt som kvinnor hämtar inifrån sina relationer och måste därför inkluderas i maktbegreppet. Makt definieras av Allen i Appelros utifrån möjligheten att som enskild individ eller kollektiv kunna agera, en definition i vilken det finns tre olika aspekter; *makt-över*, *makt-att* samt *makt-med*. Dessa existerar parallellt men också interagerat med varandra. *Makt-över* ligger nära den manligt kodade makten, möjligheten att begränsa andras val eller med Lukes ord, ”A utövar makt över B genom att förmå honom att göra något som han inte vill göra, men även genom att influera, forma eller bestämma själva hans önskningar” (Lukes 2004:35). *Makt-att* innebär möjligheten att kunna nå ett uppsatt mål, att ha förmågan och styra sin eller andras handlingar. *Makt-med* innebär slutligen att genom kollektivets gemensamma handlingsförmåga kunna nå ett delat mål (Appelros 2002:15ff). Hos de kvinnor Appelros studerat har tillgången till de båda senare typerna av makt gett en lika stor tillfredsställelse som tillgången till den första (ibid 30).

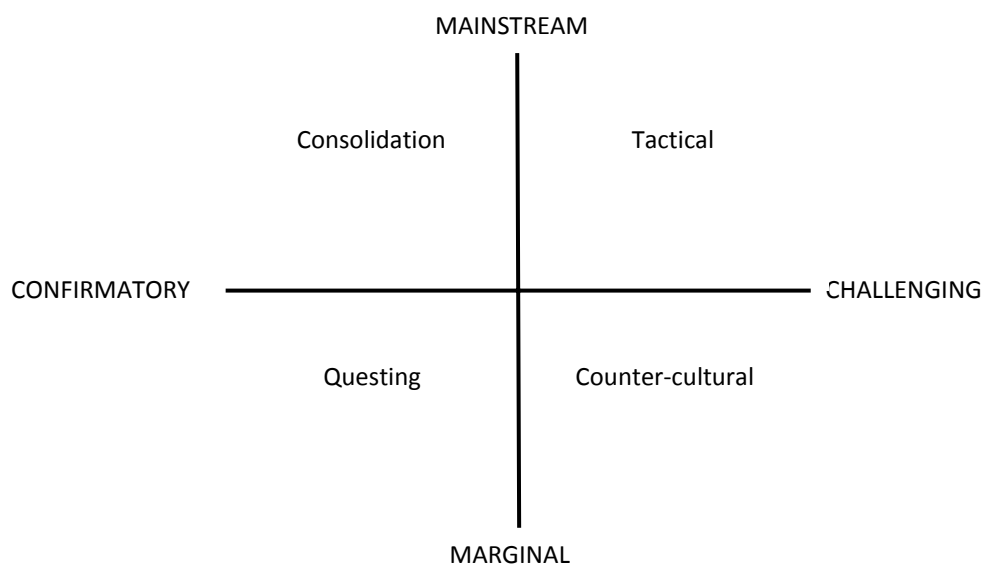
Genom att öppna maktbegrepp öppnas också kvinnors handlingsutrymme inom de patriarkala religionerna. Detta gör kvinnor till tydliga subjekt i sitt religiösa utövande. Linda Woodheads teoretiska definitioner möjliggör ett ifrågasättande och utmanande av det patriarkala systemet i högre grad än vad som har visats hos Ozorak och Appelros. Därmed tydliggörs samtidigt huruvida religionen kan användas som en feministisk strategi av de kvinnor som utövar den.

Woodheads teori undersöker relationen mellan religion och genus, i vilken hon sätter maktperspektivet som det centrala. Utgångspunkten är begreppen genus och religion, vilka båda är nära kopplade till makt och hur denna makt distribueras i det samhälle de oåterkalleligen är förbundna med. Relationen mellan de båda bestäms med hänsyn till en rad olika faktorer i en ständigt pågående process. I relationen synliggörs det faktum att religionen kan verka förstärkande på den könade fördelningen av makt, men även det motsatta; religionen kan användas som verktyg för förändring av maktförhållande kopplade till kön.

Oavsett vilket är den könade fördelningen av makten en del i samhällets större maktstrukturer (Woodhead 2007:567ff).

Detta ger två huvudvariabler att ta hänsyn till; religionens *situation* samt dess *strategi* i förhållande till genus och kön. *Situation* innebär här hur religionen är stationerad i relation till de existerande fördelningarna och sekulär makt, medan *strategi* betecknar hur religionen mobiliseras i förhållande till densamma (ibid 569).

Figur 1 Religionspositioner och kön

Källa: Woodhead 2007:570

Woodhead ritar, i enlighet med figuren 1, upp två korsande linjer där man i ändarna av den vertikala hittar *mainstream* respektive *marginal religion* och där den horisontella linjen går från *confirmatory* till *challenging religion*. *Mainstream religion* är socialt respekterad då den finns integrerad i samhällets befintliga fördelning av makt. Mer i utkanten av samhälls- och genusordningen finns *marginal religion*, som istället behandlas som socialt avvikande av dem som accepterar den rådande maktfördelningen. *Confirmatory religion* försöker förstärka och sakralisera samhällets distribuering av makt, i synnerhet rådande genusordning, medan religion som försöker utmana och motstå densamma går under beteckningen *challenging religion*. Det ger fyra fält vilka representerar fyra sätt på vilka religion kan relatera till genus, med utgångspunkten i att bägge fungerar som makttributörer (ibid 569).

I dessa fält framträder fyra olika typer av religion, bestämda av sitt förhållande till samhällets genusordning. *Consolidation* och *tactical religion* har det gemensamt att de båda finns inom den existerande genusordningen. Då *tactical religion* kan användas för att förändra denna genom makt genererad inifrån gruppen, verkar *consolidation religion* reproducerande och legitimerande på den rådande ordningen, både för dem som aktivt praktiserar religionen och för dem som på andra sätt påverkas av den. På samma sätt finns *questing* och *counter-cultural religion* i ett marginellt förhållande till samhällets könade maktfördelning. *Questing religion* är ofta utan intention att förändra rådande maktförhållanden. Istället används den som ett medel för att för att förbättra tillgången till makt utifrån, medan *counter-cultural religion* kan fungera som ett verktyg för att omförhandla distribueringen av makt och därmed samhällets rådande genusordning (ibid 569).

Samhällets och religionens förhållande till makt och genus är inte något statiskt utan skiftar mellan olika kulturella sammanhang och tider. Inom en och samma församling och även hos en enskild individ kan olika strategier användas i olika situationer. Avgörande för att

se och förstå hur genusordningen ser ut inom en religion eller en religiös grupp är att gå bakom den mer explicita undervisningen och synliga presentationen. Det som blir det utslagsgivande är i hög grad tillgången till helig makt samt möjlighet att identifiera sig med det heliga. Ju fler som har dessa tillgångar inom räckhåll desto mer jämlik är i regel fördelningen av makt. Det ger ett generellt mönster där de monoteistiska religionerna tenderar att koppla helig makt till det maskulina, i samklang med genusordningen i de samhällen där de är dominerande. Därmed utgör de generellt en religion av typen *consolidation*. Som motsats kan *counter-cultural religion* användas då denna förutsätter en öppnare tillgång till helig makt och en helighet som finns nära många, ofta knuten till det kvinnliga (ibid 570f).

UNDERSÖKNING

Elin Wägner

Elin Wägner (EW) föds i Lund i maj 1882 och avlider hos vännen Flory Gate i Småland i januari 1949. Däremellan har det förflutit en period på 66 år, fylld av intensivt författarskap och kamp för kvinnorna, freden och jorden. EW är dotter till rektor Sven Wägner och prästdottern Anna Wägner. Modern dör i barnsäng då EW endast är tre år. Under barndomen och även senare tillbringar hon mycket tid hos släkten på prästgårdarna i småländska Tolg och Berg, vilka för henne blir som ett hem och en stor trygghet. Den journalistiska banan påbörjas på *Helsingborgs-Posten* 1903. Hon flyttar sedan, via London, till Stockholm där hon skriver för bl.a. *Idun* och *DN*. 1908 kommer *Nortullsligan* ut, hennes första skönlitterära verk.

EW börjar arbeta allt mer aktivt för kvinnors politiska rösträtt, både i Sverige och internationellt. 1910 gifter hon sig med John Landquist, ett äktenskap som kommer att vara till 1922. Samma år som skilsmässan hålls ”urkursen” på medborgarskolan i Fogelstad, en fortsättning på arbetet för kvinnorna som efter uppnådd rösträtt också ska ge möjlighet att bli ansvarsfulla medborgare. Under samma tid startas tidningen *Tidevarvet*, ett språkrör för de tankar och idéer som frodas i Fogelstadgruppen och dess omkrets. EW sitter under flera år som redaktör. 1925 byggs Lilla Björka, en fristad i Berg som snart blir EWs permanenta boende fram till hennes död.

Vid sidan av kvinnofrågan är fredsfrågan central i EWs tankar och gärningar och hon är omutlig pacifist genom båda världskrigen. Sedermera läggs också jordfrågan till fokusområdena och EW utvecklar sina tankar om patriarkatets parallella förtryck av kvinnorna och jorden. Denna civilisationskritik kommer i allt högre grad att genomsyra hennes verksamhet. 1941 samlar hon sina tankar i *Väckarklocka*, vilken till EWs stora besvikelse möts av oförstående. 1944 väljs EW in i Svenska Akademin, som första kvinna efter Selma Lagerlöf, vilkens biografiska verk hon skriver 1942-43 och blir mycket hyllad för. 1949 dör EW i cancer och begravs bredvid modern i Lund (Axelsson & Enge Swartz 2009:6-15).

Elin Wägner och Gud

EW växer upp i en miljö där en stark medvetenhet om religionens betydelse, men också dess för kvinnor begränsande utrymme, tidigt växer fram (Isaksson & Linder 2003:34). Som född in i den Ekedahlska prästsläkten får EW en tradition att såväl ta sig ur som att föra vidare, vilket hon kommer brottas med under långa perioder (ibid 57).

I och med det politiska engagemanget i kvinnofrågan tillkommer nya principer som pockar på uppmärksamhet. Dessa utgör dock ingen motsättning mot de sedan barndomen inlärd kristna idealen. I rörelsen finns traditioner och förebilder, inte minst från USA, som utlyser rösträtten som ett av många steg i arbetet för Guds rike (ibid 192). EWs egen religiositet och omformulering av släktens prästgårdstraditioner börjar vakna under 1910-talet (ibid 200). Den föreställning om Gud hon då utvecklar kommer att hamna nära det hon betecknar som ”det rätta” (ibid 240). Kristendomen framstår för henne som ”sant radikal”, ”revolutionär” och ”av Gud”, vilket svarar mot ett allt större behov av ”att spränga verkligheten” (ibid 267). Samtidigt blir Gud något att hålla fast vid, en tröstare, hjälpare och vägvisare när livet runt omkring går i svart (ibid 282ff).

EW beskriver sig ofta som en undermålig kristen, svag i tro och bön och frestad av jordiska angelägenheter. Samtidigt kan hon inte överge den Gud hon tror på, då hon starkt fått känna Guds närvaro. Resultatet blir en ständigt strävan efter att finna och utföra Guds uppdrag på jorden och göra sig själv till ett redskap i Guds tjänst (ibid 297). Under 1920-talet får EW

de första positiva erfarenheterna av kväkarna. Det som främst tilltalar henne är deras obevekliga pacifistiska hållning som går i linje med hennes egen övertygelse. Detta kombineras med en Gudsbild som ligger nära de egna upplevelserna av Gud (ibid 306). Pacifismen och en stark Gudstro finns hos EW sammanbundna, inte minst då hon ser att styrkan att våga dö för sin vapenvägran kan ha få andra källor än den kristna tron (ibid 350).

Men EW är även mottaglig för influenser utanför den kristna sfären och kommer under 1923 i kontakt med Gandhi. Hon blir omedelbart gripen av hans tankar och gärningar, vilka kommer följa henne som inspirationskälla livet ut (ibid 354). Även på det privata planet erbjuder religionen en möjlighet att få vila och hämta styrka i gemenskapen med andra. Under kväkarnas tysta möten upplever hon ofta en ordlös men starkt intensitet av Gudomlig närvaro (ibid 373).

Under mellankrigsåren utvecklas hos EW en stark övertygelse att människan måste göra sig själv till ett redskap för Guds vilja. Den enskilda människan har en möjlighet och därför en plikt att handla och ingripa i det som sker runt omkring henne. Genom överlåtelse till Gud kan dessa handlingar utföras även då individen inte förmår se det större skeendet i vilket hon är en del (ibid 379). Det ska dock dröja ända till 1936 innan EW går med i Vännernas samfund (kväkarna). Det är för EW ett stort, viktigt och genomtänkt steg som gestaltas på följande sätt av Isaksson och Linder:

Hon bröt också upp från den praktiskt-politiska kvinnosyn hon förfäktat sedan rösträttskampens dagar, kvinnomakt "inom systemets ram". Vad som krävdes, det skymtade hon nu, var helt nya tänkesätt, en total omvälvning. Och så var Guds tystnad bruten. Hon blev kväkare på allvar, under fruktan och bävan (ibid 506f).

En del av de religiösa brottningar som leder henne fram till beslutet går i politiska banor. I romanen *Dialogen fortsätter* från 1932 skriver hon så här:

Männen är inte våra försvarare.
Männen är inte våra försörjare.
Deras nationalgudar borde inte vara våra gudar.
Tyvärr är de det
(Wägner citerad i Isaksson & Linder 2003:461).

Men den religiösa kampen sker framförallt på det personliga planet. I sin arbetsbok skriver hon "Ur mig själv kommer skuggan, orimligheten, hindren" (ibid 495). Förlösningen står att finna i ett brev till John Landquist. "Jag vet inte om Gud spränger sina bojar i ens hjärta eller om man själv till sist förstår att man måste ge honom lös, men plötsligt blir han fri och kan tala med en" (ibid). Övertygelsen att Gud står att finna inombords får en ny innebörd, en tro som ligger nära kväkarna (ibid 504). Till Emilia Fogelklou, nära vän och kväkare skriver hon:

Jag har otaliga gånger skrivit och tala om att kväkarna anse att Gud bor i varje människa. Jag fick också för länge sen den plötsliga ingivelsen att i så fall bor han också i mig. Men nu visste jag vad jag gjort med honom. Bundit honom till händer och fötter, satt honom på svältkost, vägrat tala med fången och samtidigt då och då kastat ut i Eddingtons och Lundmarks och Jeans universum ett förtvivlat och tvivlande rop till någon underligt fjärran och apatisk Gud. Men nu hade han plötsligt blivit fri, gjort sig fri eller kanske jag givit honom fri och då var han förmögen att svara, den stackars munkavlade Guden (Fogelklou & Wägner 1988:41).

1936 är också det år då EW når insikten att ett nytt system måste till. Grunden måste stöpas om. En viktig byggkloss kommer genom mötet med Bachofens påstående om ett historiskt matriarkat, hämtat från hans verk *Das Mutterrecht* från 1861 (Isaksson & Linder

2003:507). I EWs tankesfär vävs kvinnan, jorden, freden och Gud samman med varandra. I ett brev formulerar hon sin syn på Guds skapelse på följande sätt;

Vi vill försiktighet med allt som tillhör Guds skapade värld, ett barnaförhållande till Gud och ett syskonförhållande till allt i hans skapelse (ibid 525).

Att Gud har en manlig gestalt och ett manligt tilltal, som den patriarkala kyrkan så uppreparade innött i våra medvetanden, är dock ingen självklarhet. Det Gudomliga finns inte inom några bestämda gränser. I EWs arbetsbok från 1940 finns följande ord som kan gestalta detta: ”Ja, Gud – Kraft – Moder – hjälp oss!” (ibid 551).

Året efter dessa ord skrevs, 1941, kommer idéskriften *Väckarklocka* ut. Här utvecklas de idéer som varit de bärande i EWs ideologiska tankevärld under en lång tid. Fundamentet; ett försvar av Guds skapelse och det heliga livet mot vilket vårt nuvarande system begår oförlåtliga brott i varje ögonblick. Inlägget var brännande aktuellt – världskriget rasade ute i Europa. EW menade att människan reducerats till en kugge och världen till ett maskineri. Det är ett synsätt som går emot allt hon tror på och som hon ser som orsaken till världens tillstånd av lidande och nöd (ibid 583). 1944 sammanfattar EW själv sina tankar från *Väckarklocka* och *Fred med jorden* (utgiven tillsammans med Elisabeth Tamm 1940).

Det går en kedja från den levande guden till de levande fungi /svamparna/ som förmedlar näringen i humus till växternas rötter. Detta är stort och högtidligt, men vad som är hemskt är att *en* länk i kedjan brutit sig ur sammanhanget och tror att den är enastående, att den kan förneka Gud och härska över alla de andra i den långa syskonkedjan (ibid. 605).

Kväkarna

Elin Wägner blev medlem i Vännernas samfund 1936, men kom i kontakt och fascinerades av kväkare redan under 1920-talet. Inte minst inspirerades hon av deras radikalpacifistiska hållning som hon delade (ibid 51f).

Kväkarna tänker sig att Gud finns i varje människa och att människan genom ett inre ljus kan få kontakt med det gudomliga. Hos kväkarna finns inte präster i vanlig ordning, utan budskapen om Gud kommer inifrån medlemmarna själva och förmedlas dem emellan. På så sätt blir Guds budskap synligt i gemenskapen. Jämlikhet och fred är några av de värden som kväkarna sätter högt, och jämställdheten mellan kvinnor och män har sedan starten stått som ett ideal (ibid 20ff).

Väckarklocka

Gud vill ha något nytt, han vill bli av med det system vi lever i. Tiden är fullbordad (Fogelklou & Wägner, 1988:95).

Väckarklocka kom ut 1941 och är en idéskrift i vilken EW formulerar och omformulerar sina tankar om jorden, kvinnan, freden och deras parallella öde i en patriarkal civilisation. En djup prägel har satts genom kontakten med Bachofens *Das Mutterrecht* och andra författare som lyft fram en alternativ historisskrivning i form av ett historiskt matriarkat. I linje med den civilisationskritik EW länge närt och som haft kriget som sin främsta måltavla, ser hon nu den nuvarande ordning som en reaktion på det matriarkat som en gång fanns. Kriget är en naturlig följd av den otrygghet som det patriarkala systemet skapar. Att fortsätta kvinnokampen inom detta system kommer aldrig leda till genomgripande resultat. Systemet måste sprängas, både i tanke och handling (Isaksson & Linder 2003:562ff).

I Väckarklockas inledningskapitel upprättat EW en lista.

Dessa krafter kommer att arbeta, och de arbeta redan. Det är vår uppgift att medvetet lära oss hur vi skall kunna ställa oss i deras tjänst och tvinga dem tjäna oss.

Så här såg min lista ut:

Förteckningar på bundsförvanter:

1. Gud.
2. Nöden vi råkat i.
3. Förtvivlan över nöden.
4. En hemlig längtan hos kvinnorna.
5. En hemlig längtan hos männen.
6. Deras kärlek till varandra (Wägner 2007:46f).

Gud är människans främsta hjälpare och den elementära frågan är den om människans förhållande till Gud. För att få en klarare bild av detta kommer här en närmare fokusering av bärande teman i *Väckarklocka*, i vilka detta förhållande träder fram.

Matriarkatet

När erövringen av världen är fullbordad, då är också dess härlighet förgången (ibid 36).

EW inspireras av det historiska matriarkat som påstods existera innan de grekiska, judiska och romerska kulturerna blev rådande och lade grunden till världen såsom vi känner den idag. Upptäckten är omvälvande och EW menar att när hon en gång sett och insett framträder spåren av denna historiska epok tydligt (ibid 55f).

I tankegångarna finns föreställningen om det stora modersskötet som alltings ursprung, vilket föder, återföder och tar livet tillbaka. Som representant för denna kraft står kvinnan på jorden. Kvinnan har genom sin egenskap av livgivande moder en självklar auktoritet. Banden mellan mor och barn är därför det starkaste och mest bestämmande under den matriarkala åldern (ibid 96f). Polväxlingen från matriarkat till patriarkat var delvis ett resultat av mödrarnas nedvärdering av söner (ibid 104) och patriarkatets triumf sker då Athena föds ur Zeus huvud. Den tidigare ordningen är brutet. Athena kommer för EW att bli en symbol för att de kvinnor som hjälpt till att störta modersväldet och som ännu stöttar fadersväldet (ibid 110).

När modersålder blir till fadersålder påbörjas världens negativa spiral. Patriarkatet skapar otrygghet och kriget är dess ohyggliga resultat. Detta ställs mot en tidigare djupt rotad tryggheten, i vilken freden var självklar (ibid 97).

Men det förefaller som den kvinnliga inställningen måste ha varit den enda tänkbara i mänsklighetens barndom, ty hur skulle det ha gått för en liten hårlös hop att göra sig till ovän med hela skapelsen? (ibid 69f)

Moderskapet skyggar kriget då ett naturbundet vänförhållande till allt levande är en nödvändighet. Försiktighet med livet och underordning av kosmos lagar är de principer som präglade det matriarkat som nu är förgånget (ibid 78f).

Patriarkatet

För att civilisationen skulle bli jordens herre har människan måst bli slav under sitt eget system (ibid 35).

Patriarkatet som det kommit att utvecklas genom historien är en reaktion på matriarkatet och "[e]ndast motsatsställningen till det förgångna kan förklara de absurda dragen i det nya" (ibid

119). Patriarkatet är ett historiskt skeende vid sidan av andra. Att det är av människan skapat gör det möjligt att omskapa. ”Männen med de ledande rollerna har inte ramlat ner som meteorstenar från rymden” (ibid 34). EW menar att den västerländska civilisationen är resultatet av mannens linje dragen till det absurda. Patriarkatet har skapat en civilisation som även under fredstid är på krigsfot. Härskare och söndra har blivit ledord (ibid 35f). EW låter Mussolini gestalta den skevhet i tanken som patriarkatet kommit att ge upphov till:

Vi sticker emellan med Mussolini som säger: ”Vi ska bomba Malta tills det blir vårt”. I åtta ord är här fulländat uttryckt just det som gör den sortens handlingslinje hopplös (ibid 294).

Patriarkatet visar främlingskap inför naturen och inför mänskligheten, som kommit ur balans då hänsyn endast tas till halva befolkningen. Det finns ett klart samband mellan den ”vanvettiga situationen” och mäns och kvinnors brist på inflytande (ibid 39). Skillnaden är dock att kvinnor befinner sig i ett systematiskt förtryck medan männen (med vissa individuella undantag) i första hand faller på sin egen ignorans (ibid 302).

Kvinnan

Vi kränks inte tillräckligt i våra samveten över vår överksamhet och maktlöshet, ty vi anser dem självfallna (ibid 44f).

Även kvinnorna är delaktiga i upprätthållandet av den patriarkala ordningen. Mänsklighetens kollektiva glömska och konsekventa förnekande av historien förmår dem att visa tacksamhet mot det system som så starkt begränsar dem. ”De lär sig att dyrka hjältar och inse att de aldrig kan bli det” (ibid 51). Patriarkatets tankevärld har blivit självklar även för kvinnorna (ibid 177f).

EW benämner kvinnornas sinnestillstånd som resignation (ibid 317). Deras befogade protester uteblir, det står alltid något i vägen för revolten (ibid 291). Men det finns alltid ett val – valet att göra motstånd (ibid 221). För att verkligen lyckas måste dock hela systemet brytas upp (ibid 229f). Här är ledordet samarbete. Samarbete är nödvändigt för att uppbåda den trygghet som i sin tur är en förutsättning för att våga förändring (ibid. 329ff). Samarbete och trygghet gäller även kontakten med Gud. Kvinnor har en biologiskt betingad känsla och givna uppgifter kopplade till moderskapet. Livet är för kvinnor inte ett pris som ska erövrats genom seger, livet är ett mysterium. På samma sätt är kontakten med Gud ett mysterium som innebär ett hemligt samförstånd tvärsöver alla officiella värderingar (ibid 298ff).

Gud och människan

Men i förhållandet till Gud inträder hemliga faktorer som omintetgör alla avståndsberäkningar (ibid 51).

Det krävs inte många sidors läsning i *Väckarklocka* innan det står klart att kontakten mellan människan och det Gudomliga är bruten, och att konsekvenserna är förödande.

Den första och största mänskliga auktoriteten bland alla var ju moderns. Den är förlorad. Dagens auktoriteter driver människorna hit och dit, till fiendskap med forna vänner, till vänskap med forna fiender, tidens gudar sviker människornas tillit, emedan de sviker sina egna mål och löften (ibid 286).

Människan har blivit till en kugge i ett maskineri och kommit att dyrka substitut för Gud. Hon har lärt sig lydnad och bytt Guds vägledning mot ett interimsamvete som bestäms av sekulära regelverk (ibid 34ff). Människan har förlorat de möjligheter hon en gång fick. Resultatet är det mänskliga slöseriet, som i sin allvarligaste och mest förekommande form är ett slöseri med människor. Människans kompetens och kunskap hamnar i en undanskymd

position, vilket inte minst gäller kvinnorna. Resultatet; kaos och oreda, lidande och död (ibid 248). Det som i teorin kan låta självklart finns istället oändligt långt bort.

Betraktar man samhällslivet som en organisk helhet då hänger alla frågor samman som lemmarna i en kropp. *Uppfostringsfrågans lösning, liksom jordfrågans, befolkningsfrågans och fredsfrågans hänger alla på om man kan eller inte kan lita på människor, på de skapande krafterna, på sanningens makt att tära sig igenom, på det som kväkarna kallar för ädelmodets magi* (ibid 212).

Svaret finns att hämta i kraften och i sanningen, såsom den stiger upp i människan. De som verkar i motsatt riktning är dock många och mäktiga, där samsas religionen i sin institutionaliserade form sida vid sida med vetenskapen. Människan har bytt religion mot en vetenskap som hon har blivit ett med (ibid 161). Samtidigt är religionen i sig på intet sätt en garant för sanning.

I Bibeln står tanken om människans herravälde på jorden inplacerad strax i början av hennes historia, alldeles som skulle den vara lika gammal som människan, men så är det ej. Uppfattningen om människan som en avskild och upphöjd härskare, vilken kan befalla över sina ringare syskon och ensam disponera över det för alla gemensamma livsutrymmet, är en senare snilleblix (ibid 102).

Här framträder en religion i patriarkatets tjänst, i vilken en lång rad av de patriarkala föreställningarna går att återfinna, exempelvis syndafallet, kvinnan som mannens egendom, underordningen av kvinnan och naturen (ibid 179). Enligt EW måste det ligga något galet i uppmaningen till människorna att råda över skapelsen. Att ”råda över” betyder enligt henne att omskapad, men Gud fullbordade en god skapelse i vilken förutsättningar för en harmonisk utveckling fanns inlagda från början (ibid 68).

Kristendomens har dock inte utvecklats i linje med denna harmoni. EW menar att kvinnorna snabbt blev ivriga anhängare av den tidiga kristna förkunnelsen då den betonade kärlek och tjänande tvärtemot patriarkatets härskaridéer. Så fick också kvinnorna en viktig roll i de första församlingarna eftersom de präglades av ”en sådan tid då alla fördomar och all försiktighet faller av människorna” (ibid 150). Men ”[n]är elden börjar tyna” (ibid) återtog männen sin ställning och gjorde kvinnorna till hinder på salighetens väg. Kvinnorna tog sin tillflykt till klostren, i vilka de fann utrymme där ”vissa sidor av det kvinnliga väsendet nådde en stor blomstring. [...]Det blev tillslut för mycket blomstring” (ibid 151) och de påvliga auktoriteterna skar av kvinnors vidare möjligheter. En rad kvinnliga förebilder har dock stått sig genom historien; Hildegard av Bingen, Teresa av Avila, Heliga Birgitta. De försökte alla, enligt EW, återerövra tidigare privilegier och inte skapa nya, som historien så gärna vill påvisa (ibid 150ff).

I sin institutionaliserade form har kristendomen kommit att ingå i den världsliga maktens förtryckarmekanism (ibid 292). Samma sak gäller för andra religioner och exempelvis Islam ses som en starkt patriarkal religion (ibid 164, 352). Kanske helt enkelt för att den har sin upprinnelse långt efter polväxlingen och därmed är utan annat minne. Samtidigt finns den gudomliga närvaron kvar i världen.

Har individen behållit en stark upplevelse av moderstryggheten, eller har han [sic!] upplevt den faderstrygghet som kristendomen inplanter, då är det möjligare att genom allt erfara ”den trygghet som skapar världen” (ibid 84).

Allt är besjälat, allt är enhet och det är upp till kvinnorna att synliggöra detta. För kvinnorna är frihetsbegreppet inte kopplat till individen, utan en fråga om att trygga släktets tillvaro och kontakten med den upprätthållande kraften i universum (ibid 68). Här återvänder EW som så många gånger förr till Ghandi.

Gandhis ord kan aldrig förlora sin tyngd i vilket sammanhang de än må stå. Här är de: ”Jag känner dunkelt att medan allt omkring mig evigt förvandlas och alltid dör, finnes bakom allt detta en oföränderligt levande makt som sammanhåller allt, skapar, upplöser och åter skapar. Denna makt är Gud och Han allena är, medan allt som jag förnimmer med mina sinnen försvinner. Är denna makt välvillig eller ondskefull? Jag ser den såsom uteslutande välvillig. Ty jag ser att mitt i döden förbliver livet, mitt i osanningen förbliver sanningen, mitt i mörkret förbliver ljuset” (ibid 32).

En utopi

Hur bör livet vara ordnat för att blomstra utan vitamintabletter och hormoninjektioner? (ibid 312)

Människan har hamnat snett i sitt förhållande till jorden. Detta gäller alla, men drabbar i synnerhet kvinnorna. Systemet verkar rakt igenom begränsande för kvinnor och hindrar dem från att återfå de kunskaper de en gång hade. Återerövringen av dessa är nödvändig för att åter få utvecklingen på rätt köl. Kvinnans förhållande till jorden intar här en särställning (ibid 338f).

Den mekaniserade världen har drivit ut kvinnan i en överklig värld. Hon kan återknyta kontakten med livets hjärta (ibid 340).

Hoppet står till kvinnorna och det kvinnliga kollektivets gemensamma krafter. Målet är dock inte en återgång till det tidigare matriarkatet. En ny tid måste komma, präglad av harmoni mellan kvinnor och män och mellan människa och jord. För att detta ska bli möjligt måste kvinnorna bryta sig ut den passivitet de förpassats till och inrättat sig efter (ibid 341f).

Liksom herraväldet över naturen och kvinnan gått jämsides, bör avvecklingen av detta herravälde gå jämsides. Kvinnorna hjälpte män att störta modersväldet, män hjälper nu kvinnor att störta mansväldet (ibid 354).

Eftersom det inte finns några motsatta intressen mellan könen, gäller det inte alls vem som kommer först eller fattar snabbast. Det viktiga är bara att det går upp för kvinnorna vad som måste ske, vad som håller på att ske och vad som inte kan ske utan dem (ibid 355).

Kvinnorna måste vakna och återta den plats som rättmätigt är deras. Men det är i första hand inte en fråga om män och kvinnor, deras inbördes relation är ett symptom på något större. Vad det i grunden handlar om är människan och hennes förhållande till Gud och till Guds skapelse (ibid 353).

Vi behöver en vision av en värld med mening i för att önskekraften skall leva upp igen. Den visionen skapas då människa efter människa genomlysas av övertygelse att det nuvarande sakernas tillstånd är en förvillelse och inte ingår i världsordningen som en nödvändighet (ibid 352f).

Det krigsmaskineri som går fram över jorden och skövlar både människor och natur har blivit till Gud, men att tro att världen är en maskin är att låta sig luras.

Världen är en levande organism som hålls igång av ett hjärta. Detta hjärta sänder ut oss och tar oss tillbaka. När önskan och bön, två flöden av samma källa stiger ur vårt väsen, möter de en kraft i universum som inte begär bättre än att tjäna oss och låta sig betjäna av oss. Världens hjärta sänder ut oss och tar oss tillbaka och varje liten blodkropp har sin funktion (ibid 353).

Så avslutas *Väckarklocka* med en uppfordran om en omformulering. När denna genomförs kommer också en annan värld att bli möjlig.

Frågan: hur skall jag utnyttja alla krafter, hur skall jag lägga beslag på alla energier, det för blott till träldom under den egna målsättningen och ofred med kosmos. Vi måste lära oss att fråga på ett helt

annat sätt. Den stora fråga är, säger en modern mystiker, inte längre: "Vad är till min själs bästa, inte ens vad är till mänsklighetens bästa, utan bortom och över denna begränsade strävan: Vilken uppgift måste detta mitt liv utföra i Guds stora och hemliga hushållning." De som frågar så när de bakar eller bryter brödet, när de myllar fröet eller bärgar skörden, i ensamhet eller gemenskap, vid dagens början eller dagens slut, de har de oerhörda krafterna på sin sida. Till synes kan de ha allt emot sig och ändå bärs de av tidens egen djupa oemotståndliga rörelseriktning (ibid 357f).

Religion som strategi

EWs Gudsbild som den framträder i *Väckarklocka* kan komprimerad skrivas såhär: Gud är kraften från jorden, harmoni med universum och drivkraften framåt. Det är på grund av och tack vare Gud som det rätta måste framhållas, trots att ingen lyssnar. Att Gud i första hand är kraft och harmoni gör uttrycken för Gud underordnade. Så länge den utmålade Guden går i samklang med de Gudomliga principerna spelar yttre attribut eller kulturella föreställningar mindre roll. Det gör att Gandhis Gud och de kretiska Gudinnorna kan ses som sanna Gudsuttryck, medan Påven och Islam blir redskap i patriarkatets tjänst.

EWs förhållande till kväkarna kan förstås som en trygg hamn att hämta kraft och gemenskap i, då hennes Gudsbild i hög grad överensstämmer med andra medlemmars. Kollektivet är viktigt då människor endast tillsammans kan uppbåda den förändring som måste till för att åter få jorden och människan i fred med sig själv, med varandra och med Gud. Ett antagande är att EWs kristna arv från barndomen förstärker den religiösa hemhörigheten *inom* den kristna traditionen, men att detta i sig inte är nödvändigt. Oavsett vilken tradition man befinner sig inom måste verklig förändring ske *utom* systemet. Systemet såsom det utformats av patriarkatet faller på sin egen ologik. Gud måste ha velat något annat!

EWs förhållande till kristendomen ligger nära det som Petra Junus beskriver i sin studie av Gudinnetroende. De av hennes informanter som kombinerar kristen tro och en tro på Gudinnor förhåller sig till sin religiösa sfär på ett sätt som ligger nära EW. Gemensamt finns en stark bindning till ett självklart kristet arv, en Kristusfigur på de förtrycktas sida, ett öppet tolkningsutrymme och en stark upplevelse av Kristus själv. Hos Junus informanter ses detta inte som en motsättning till en Gudinnetro, utan som en naturligt öppnad Gudsbild. Den yttre definitionen verkar enligt Junus slutsats begränsande och saknar precision för att beteckna det som rör sig utanför de traditionellt identifierade religiösa fälten (Junus 1995:151ff). Detta passar även väl in på EW som talar omväxlande om Gud som "han" och "hon", men enligt egen utsago rör sig inom den kristna föreställningsvärlden. Samtidigt finns i EWs texter en komplex religiös värld, långt bort från den institutionaliserade kristendomen.

Att kategorisera EWs religiösa tillhörighet till kristendom eller Gudinnetroende är dock av underordnad betydelse för studiens syfte, även om båda skulle vara möjliga. Det intressanta är hur den religiositet som blottas kan ses utifrån variablerna religion, genus och makt och deras förhållande till varandra.

Uppsatsens teoretiska utgångspunkt definierar en rad begrepp vilka kan användas för att tydliggöra hur religion kan användas som strategi. Två av religionstyperna i figur 1 (ovan beskriven) är relevanta för den typ av religion som växer fram genom läsningen av *Väckarklocka*. Med sitt överordnande syfte att mana till förändring av det rådande systemet, vad gäller samhällets maktfördelning i stort och mellan män och kvinnor i synnerhet, blir *consolidation* och *questing religion* ointressanta medan *tactical* och *counter-cultural religion* är av större relevans. För att lättare kunna göra en kategorisering kommer därför en närmare genomgång av dessa två kategorier som de används hos Woodhead (Woodhead 2007:570).

Tactical – parallell utmaning och underordning

Tactical religion präglas av religiöst aktiva kvinnors separatistiska organisering. I dessa grupper innehar kvinnor såväl en agendasättande position som ledarskapsposition. Gruppen utmärks genom skapandet av stöttande strukturer, såväl praktiska som känslomässiga. I dessa finner kvinnor vägar att hantera den underordning som de parallellt accepterar som religionens uttryck.

Detta är en organisering som är utmärkande i kristna karismatiska miljöer. Där finns den heliga makten tillgänglig för alla genom den Helige Ande, men är samtidigt manligt kodad då den också är bunden till Fadern och Sonen. Det gör Ozoraks rubriksättning; ”The Power, but not the Glory: How Power Empower Themselves Through Religion” (Ozorak 1996) begriplig, då sökande efter en stark och nära Gudsrelation är viktigare än gagnandet av Guds makt på ett individuellt plan. Den komplexa hållningen till den patriarkala religionen innebär en separatistisk organisering som skyddar mot patriarkatet, men som samtidigt skyddas av det (Woodhead 2007:573ff).

Historiskt har *tactical religion* varit en viktig typ av religion inom den tidiga feminismen. Genom religiösa skrifter och helig makt kunde kvinnor kräva nya kvinnoroller och tillgång till den makt som genom samhällets försyn var förbehållen män (ibid 570).

Counter-cultural – en ny ordning bortom systemet

Enligt Woodhead är *Conuter-cultural* en religionstyp som genom aktiv opposition försöker förändra och skapa alternativ till den rådande genusordningen. I detta är helig makt den mest centrala resursen. Denna religiösa strategi karaktäriserar olika typer av feministisk Gudinnedyrkan, framförallt de grupper som även har prefixet utopisk. Dessa religiösa grupper driver en politisk agenda. Genom samhällsförändringar ska det kvinnliga jaget stärkas i sin relation till andra och till den heliga naturen. Mer explicit formuleras det i olika så kallade ”reclaiming”-rörelser (ibid 576f). Här är ett exempel:

RECLAMING means:

We reclaim the Goddess: the immanent life force, the connecting pattern to all being.

We reclaim the creative and healing power of women...

We reclaim our personal power, and transform blocked energies into freedom, intimacy and strength to change...

We use the word “Witch” as an affirmation of women’s power to shape reality (ibid 577).

Elin Wägners strategival

Med hjälp av den beskrivna teoretiska utgångspunkten närmar jag mig i detta kapitel EWs strategival som de framstår i *Väckarklocka*. Redan vid en första anblick är det möjligt att se hur dagens utopiska feministiska Gudinnerörelser på flera sätt stämmer väl överens med EWs uppställning av såväl problemformulering som målsättning. Det är därför relativt enkelt att placera in den religiositet som skrivs fram i *Väckarklocka* i fältet för *counter-cultural religion*. Samtidigt menar jag att även *tactical religion* är av viss betydelse för att förstå dessa strategier fullt ut.

Ett betydande arv

Liksom EW menar att patriarkatet kan förstås först då det sätts i motsättning till matriarkatet kan EWs religiositet och dess strategier förstås bäst då de sätts i relation till det hon i *Väckarklocka* tar avstånd från. Precis som Woodhead påpekar var *tactical religion* en typ av religion som användes i den historiska kvinnokampen. I denna kamp var EW länge drivande, såväl i Sverige som internationellt. I det inledande stycket nämns Fredrika Bremer och

Elizabeth Cady Stanton, vilka båda är inspiratörer och föregångare. I *Väckarklocka* tar EW delvis avstånd från denna kvinnorörelse då hon menar att dess kampmetoder är otillräckliga. Att verka inom systemet räcker inte, det måste sprängas för att något nytt ska kunna skapas. Med samma motivering tar hon därmed avstånd från den typ av religion som *tactical religion* utgör, då den parallellt verkar mot men ändå i skydd av de patriarkala strukturerna.

Samtidigt är många av de drag som är viktiga i *tactical religion* även viktiga i den kamp som EW menar måste till. Det gör dess strategier intressanta även om de av EW anses otillräckliga i sig. Det som främst betonas, hos såväl *tactical religion* som hos EW, är det kvinnliga kollektivets gemensamma agerande (Woodhead 2007:574). Hos EW möjliggör det kvinnors återskapade och rättmätiga maktinflytande. Här blir de teoretiska begrepp som presenterades i teoriavsnittet relevanta. Ozoraks användning av *voice of relationship* som beteckning på kvinnors väg till Gud, inte minst inom *tactical religion*, stämmer väl överens med den Gudsrelation som EW eftersträvar. Relationens gemenskap kan ställas mot den andra vägen till Gud, vilken Ozorak menar är vanligare bland män; *voice of individuation*. EW förespråkar tydligt den första, människan behöver gemenskap med varandra och med Gud.

[D]e krafter som varit bundna under det individualistiska skedet, frigörs just genom att människorna erkänner sin gemenskap (Wägner 2007:355).

Det kvinnliga kollektivets separatistiska organisering är det andra viktiga temat inom *tactical religion*, något som också är synligt hos EW. Den kvinnliga separatismen är inte ett mål i sig, utan ett medel på vägen till ökat maktinflytande och därmed en möjlighet till förändring. För kvinnor inom *tactical religion* är separatismen nödvändig, då den manliga närvaron skulle störa de stöttande strukturer som byggs i den kvinnliga gruppen (Woodhead 2007:574). Hos EW är den snarast en logisk följd, då männen genom sin ignorans och oförmåga att använda sina maktresurser har diskvalificerat sitt deltagande. Samtidigt menar EW att moderskapet skapar en kvinnlig erfarenhet som förpliktigar. Det ger en form av kvinnlig särart byggd på krass konsekvens, snarare än på biologisk betingning.

I enlighet med de maktdefinitioner som används i Appelros studie blir definitionerna *makt-att* och *makt-med* relevanta. Dessa två kan inom *tactical religion* användas för att få tillgång till den tredje definitionen *makt-över*. Hos EW har de snarast funktionen att verka mot såväl den samhällseliga som den individuella användningen av *makt-över*:

Insikten att härskarställning måste avlösas av tjänaridealets och kamratskapets livsstil har redan vaknat. Ur själva misstagen stiger på nytt klarheten över att vi är insatta i det stora system av ömsesidighet och beroende på vilket hela tillvaron vilar (Wägner 2007:354f).

En rad tendenser inom *tactical religion* är intressanta i förståelsen av EWs religiösa strategier. Det räcker dock inte för att placera henne under den kategorin. Inte heller hennes medlemskap i en kristen rörelse driver henne dit, även om kristendomen måste betraktas som en religion inom det rådande genussystemet. EWs religionstillhörighet är i sig underordnad i studiet av hennes religiösa strategier, men ger vissa förståelsebärande nycklar. Som beskrivet tidigare skröder EW inte orden i sin kritik mot kristendomen då hon ser den missbrukad av patriarkatet. Likaså drar hon sig inte för att hylla andra religioners ideal om de går i samklang med de egna, exempelvis Gandhis hinduism eller de historiska religionsuttrycken såsom de kan återskapas och kopplas till det tidigare patriarkatet.

Avgörande för detta är, i enlighet med Woodhead, tillgången till helig makt. Att *tactical religion* begränsas i sina mål av att den heliga makten är kopplad till de manligt kodade Fadern och Sonen verkar inte utgöra något problem för EW. Här får hennes medlemskap i kväkarna betydelse då det utgör ett kristet sammanhang av egalitär karaktär. Det gudomliga budskapet formuleras tillsammans genom uttryck som kommer inifrån deltagarna, istället för

att förmedlas från en (manlig) auktoritet. EW vittnar återkommande i sina brev om betydelsen av kväkargemenskapen. Genom gruppen förstärks hennes Gudsrelation och känslan av att vara Guds redskap. Samtidigt skapar det en fordran om att med alla till buds stående medel förmedla förändringsbudskapet. Då kan människan ledas bort från den felaktiga kurs på vilken hon idag banar sin väg framåt, utan hänsyn till konsekvenserna.

Jag tänker på guldåldern så mycket och längtar att veta något om vad mänskligheten dömt. Jag är så trött på den morrande besten som vi fått till förfader, jag tror inte att Gud startade oss med en sådan! (Fogelklou & Wägner 1988:36)

En utopisk målsättning

I *Väckarklocka* växer religiösa strategier fram som kan liknas vid dem som används av dagens feministiskt utopiska Gudinnerörelser. Jag drar mig inte för att placera in EWs religiositet, utifrån läsningen av *Väckarklocka*, i en fåra av *counter-cultural religion*. EW talar om jorden, kraften, harmonin och kärleken, benämner Gud som "hon" och ser modern som alltings ursprung. På så vis kan EW ses som en föregångare till Gudinnerörelsernas tankegods. Samtidigt blir EW verkligt intressant först då man ser till hennes gränslöshet. Jag vill återigen mena att bestämningar som Gudinnerörelsen, kristen, kväkare etc. är av underordnad betydelse och mindre intressant för studiens syfte och frågeställning.

Det slående i den religiösa strategi och Gudsbild som växer fram hos EW är relationen mellan Gud, människa och skapelse, vilken inte går att underordna yttre definitioner. Gud är hos EW en kraft utanför de benämningar som står till människans förfogande. En exklusiv Gudinnerörelse ter sig därmed lika begränsande som att enbart bestämma Gud med manliga attribut. Hos EW är Gud det främsta verktyget i arbetet för förändring, nummer ett bland de hjälpsamma krafterna på listan. Samtidigt är människan och, på grund av de rådande omständigheterna, kvinnan Guds främsta hjälpmedel.

Den religion som framstår, för att återgå till Woodhead, har såväl i sin *situation* som i sin *strategi* en feministisk utgångspunkt och strävar mot ett feministiskt mål. Religionen blir därmed en tydlig feministisk strategi. I det nya ska såväl kvinnor som män, i samklang med jorden och Gud, få utrymme att leva och utvecklas under de premisser som idag omöjliggörs av civilisationens krigiska ideal. Eller med EWs ord:

Vårt lösenord är inte och får inte vara: vi måste gå tillbaka. Inte heller: vi måste stoppa utvecklingen där den är nu, vilken vore det värsta av allt. Vårt lösen måste vara: igenom.

Ja vi har råkat leva i en farlig och fodrande tid. Det är inte nog med att under svåra förhållanden sköta sitt dagliga arbete. Det måste ställas samman med uppgiften att ur själva de vansinniga förhållandena under en sönderfalles tid skapa en ny livsform (ibid 288).

Sammanfattning

Att religion som feministisk strategi är ett effektivt sätt att stärka den religiösa aktören i en överordnad feministisk målsättning framkommer tydligt genom läsningen av *Väckarklocka*. Sedd i ljuset av några av de teoribegrepp som finns till handa för att förstå förhållandena mellan genus och religion ur ett maktperspektiv, framträder en tydlig Gudsbild som i en fruktsam växelverkan samtidigt kräver som erbjuder människan bistånd i omskapandet av en ny världsordning.

EW intar en tydlig subjektsposition då hon gör Gud till medhjälpare i kampen för den utopi hon ser som mänsklighetens förnekade men nödvändiga väg. Hennes sätt att knyta den heliga makten till det kvinnliga och därmed ge auktoritet åt sina ord är en vanligt förekommande metod inom såväl *tactical* som *counter-cultural religion*, både i nutid och historiskt. Även om EW hämtat en rad influenser och har ett viktigt arv i *tactical religion* vill jag placera henne inom *counter-cultural religion*.

Väckarklocka talar om en Gud som vill spränga systemet, det gamla måste bort föra att det nya ska bli möjligt. Här finns likheter med dagens Gudinnerörelser, till vilka EW idémässigt kan ses som en föregångare. Liknelsen dem emellan verkar dock begränsande om den dras allt för långt. I EWs gränslöshet får hennes utopi sin största sprängkraft och i religionen som feministisk strategi visas vägen varthän människan, tillsammans med Gud och i samklang med jorden, måste vandra.

Litteratur

- Appelros, Erica (2002). "Kvinnlig makt eller maktlösa kvinnor? Maktstrukturer och könsuppfattningar i Kristen fundamentalistisk ideologi" i: Appelros, Erica, Eriksson, Stefan & Stenqvist, Catharina (red.) (2003). *Makt och religion i könsskilda världar: religionsfilosofiska perspektiv*. Lund: Centrum för teologi och religionsvetenskap
- Axelsson, Majgull & Enge Swartz, Marianne (2009). *Elin Wägner: det första fotstegets moder: antologi*. Växjö: Artéa i samarbete med Elin Wägner-sällskapet
- Bryson, Valerie (2003). *Feminist political theory: an introduction*. 2. ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Cavallin, Clemens (2006). "Forholdet mellom teori og metode" i: Kraft, Siv Ellen & Natvig, Richard Johan (red.) (2006). *Metode i religionsvitenskap*. Oslo: Pax
- Fogelklou, Emilia & Wägner, Elin (1988). *Kära Ili, käraste Elin: Emilia Fogelklou och Elin Wägner växlar brev åren 1924-1949*. Delsbo: Åsak
- Isaksson, Ulla & Linder, Erik Hjalmar (2003). *Elin Wägner: [en biografi]*. Stockholm: Bonnier
- Junus, Petra (1995). *Den levande gudinnan: kvinnoidentitet och religiositet som förändringsprocess = [The living goddess] : [women's identity and religiosity as a process of change]*. Diss. Uppsala : Univ.
- Lukes, Steven (2004). *Maktens ansikten*. Göteborg: Daidalos.
- Keinänen, Marja-Liisa (2000). "Från elände till värdighet och vidare mot det upplösta subjektet", *Svensk religionshistorisk årsskrift*. Vol. 9. S. 112-150
- King, Ursula (1995). "Introduction: Gender and the Study of Religion" i: King, Ursula (red.) (1995). *Religion and gender*. Oxford: Blackwell
- Mikaelsson, Lisbeth (2006). "Studiet av livsskildringer i religionsvitenskapen" i: Kraft, Siv Ellen & Natvig, Richard Johan (red.) (2006). *Metode i religionsvitenskap*. Oslo: Pax
- Manns, Ulla (2005). *Upp systrar, väpen er!: Kön och politik i svensk 1800-talfeminism*. Stockholm: Atlas akademi
- Ozorak, Elisabeth Weiss (1996). "The Power but not the Glory: How Women Empower Themselves Through Religion" i: *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1996, 35 (1): 17-29
- Robertson, Alexa (2005). "Narrativ analys" i: Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 2., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Warne, Randi, R (2000). "Gender" i: Braun, Willi & McCutcheon, Russell T. (red.) (2000). *Guide to the study of religion*. London: Cassell
- Woodhead, Linda (2007). "Gender Differences in Religious Practice and Significance" i: Beckford, James A. & Demerath, N. J. (red.). *The SAGE handbook of the sociology of religion*, Los Angeles: SAGE Publications
- Woodhead, Linda (2008). "'Because I'm Worth It': Religion and Women's Changing Lives in the West" i: Aune, Kristin, Sharma, Sonya & Vincett, Giselle (red.). *Women and religion in the west: challenging secularization*. Aldershot, England: Ashgate Pub. Ltd.
- Wägner, Elin (2007). *Väckarklocka*. [Ny utg.] Stockholm: Bonnier